

סימן א

טלית לש"ץ בתפילה ובסליחות

שאלה: האם התעטפות בטלית לש"ץ היא מדינא או חומרא בעלמא, והאם יש חילוק בין תפילה לבין בקשת סליחות?

תשובה: בפ"ק דר"ה (יז ע"ב): "ויעבור ה' על פניו ויקרא, אמר רבי יוחנן: אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור, והראה לו למשה סדר תפלה. אמר לו: כל זמן שישראל חוטאין - יעשו לפני כסדר הזה, ואני מוחל להם".

בהלכות ציצית הביא הרב מגן אברהם (סי' יח סק"ב) את דברי הלבוש (תקפא, א), דאין לומר י"ג מדות של רחמים בלא עטיפה [ויש לציין שכבר קדם לו מהרי"ל בהלכות ימים נוראים (אות ד) בשם מהרא"ק]. וע"ז כתב המג"א: "ולי נראה, דכל עובר לפני התיבה צריך להתעטף, כדאמרינן מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כש"ץ".

אולם המעיין בדברי הלבוש עיניו לנוכח יביטו, שגם הוא סובר כדעת המג"א, שכל ש"ץ צריך להתעטף, ולא דווקא באמירת הסליחות, שבתחילת דבריו כתב: "והשליח ציבור מתעטף בטלית, משום כבוד ציבור", ואח"כ כתב: "אבל לא יאמר החזן הסליחות בלא עטיפת הטלית, משום שאומרים בתוך הסליחות הי"ג מדות, ואמרינן במדרש (בגמ' הנ"ל, וכ"ה במדרש ילקו"ש רמז שצח) נתעטף הקדוש ברוך הוא כש"ץ ולמד למשה הי"ג מדות, ש"מ שצריך עטיפה בשעת י"ג מדות".

ומשמעות דבריו, דכל ש"צ יש לו להתעטף בטלית בתפילתו, משום כבוד הציבור, אלא שבאמירת הסליחות יש עניין מיוחד ע"פ הגמ' הנ"ל, שבשעה שישראל מבקשים מחילה וסליחה על חטאיהם יעשו כסדר הזה, וקאי גם על סדר י"ג מדות וגם על אופן אמירתם - שהש"ץ עטוף בטלית. א"כ צ"ע בהשגתו של המג"א.

והנה, לכשנעיין בדיני הראוי לירד לפני התיבה (תענית טז ע"ב, חולין כד ע"ב ועוד; טוש"ע או"ח סי' נג) נוכל להבחין בין שני עניינים:

א. תנאים הנדרשים בהגדרת הש"ץ - שיהיה הגון, ענו, מרוצה לעם, יש לו נעימה וקולו ערב¹ וכו' (שם, סעיפים ד-ה).

ב. דיני כבוד הציבור - שיהיה גדול, שנתמלא זקנו, שאינו פוחח וכדו' (שם, סעיפים ו-יד).

וכאשר נדקדק בלשונות האחרונים הנ"ל נראה, דאמנם לכו"ע ש"ץ העומד להתפלל צריך להתעטף בטלית, ולא רק בבקשת סליחות, אבל נחלקו בטעם דין עיטוף בטלית לש"ץ העומד להתפלל, האם שייך לעניין א' או לעניין ב': הלבוש כתב בפירושו "משום כבוד ציבור", וכדין נתמלא זקנו וכו'. אבל המדייק בלשון המג"א יראה שלדעתו מאותה ששנינו באגדה שנתעטף הקב"ה וכו' אנו למדים לכל ש"ץ, שצריך להתעטף בטלית, שכך הוא סדר של תפילה וכך היא עמידתו של ש"ץ. ודייק המג"א, דלאו דווקא בשעת אמירת י"ג מדות צריך להתעטף, שהרי נאמר "כשליח ציבור" ורק אח"כ "הראה למשה סדר תפילה" (היינו י"ג מדות), ומשמע שכך הוא מנהג השליח ציבור, להתעטף בטלית, דהא עדיין לא היו יודעין הי"ג מדות (עי' למחצה ש"ש שם שכך ביאר בכוונתו). זוהי השגתו על דברי הלבוש.

מעתה, אכן גם הלבוש מודה שכל ש"ץ צריך להתעטף בטלית, אלא דס"ל שהוא מטעם כבוד הציבור (וכן משמע בפמ"ג א"א סי' תקפא סק"ג), רק בסליחות יש להקפיד יותר, שע"ז אמרו נתעטף הקב"ה. אבל המג"א סובר דאע"פ ש"סדר תפילה" האמור שם הוא דווקא אמירת מדות הרחמים, מ"מ הא חזינן שכל ש"ץ יש לו להתעטף בטלית, וזהו אחד מן התנאים הנדרשים משליח ציבור.

אפשר שיסוד סברותיהם הוא כך: דעת המג"א שמהות העיטוף בטלית היא להראות ההכנעה וההתבטלות כלפי הקב"ה (כשם שאבל ומצורע חייבים בעטיפת הראש, עי' מו"ק טו ע"א ולרבינו המאירי שם, שפירש הטעם משום הכנעה), ואילו לשיטת הלבוש הוא רק בגד מכובד משום כבוד הציבור. ואכמ"ל.

¹ מפורסם מעשה שהיה, ששאלו את אחד מגדולי הדור: מה עדיף למנות לש"ץ - ת"ח גדול ויר"ש מרבים, אלא שאין לו קול ערב, או אדם הגון מן השורה (לא רשע ובעל עבירות, אבל גם לא גדול הדור) שהוא בעל קול ערב. אמר להם: ש"ץ צריך שיהיה קודם כל "חזון", והגדרת חזון היא שיש לו קול ערב. אחרי שהוא "חזון" יש עניין לחפש גם מעלות נוספות (כנראה שהחזון בעל הקול הנעים לא היה ממש "עם הארץ", אלא רק שלא היה ת"ח כמו חברו, דאל"כ יש להעיר מד' הרמ"א בס"ג נג סעי' ה, עיי"ש).

ונפקא מינה פשוטה בין הטעמים, במקום שאין הציבור מקפידים על עיטוף בטלית דווקא, כגון שאין המנהג ללכת במלבוש עליון - האם צריך הש"ץ עיטוף בטלית לתפילה: לדעת המג"א מ"מ צריך הש"ץ להתעטף בטלית,² אבל לדעת הלבוש אין בכך צורך.

אבל בסליחות פשוט לכו"ע שצריך להתעטף בטלית, שע"ז ודאי נאמרו דברי הגמרא בר"ה, ואינו עניין לכבוד הציבור (ואחר דברי הלבוש הנ"ל נמשכו כל הפוסקים, עי' מ"ב תקפא, ו).

ושמא אפשר להוכיח כשיטת המג"א, שהעיטוף בטלית הוא מתנאי הש"ץ ולא רק מפני כבוד הציבור, שבדיני ש"ץ (סי' גג) כתב השו"ע בסעיף ג: "אין לברך על עטיפת ציצית, בין פסוקי דזמרה לישתבח, אלא בין ישתבח ליוצר". והרי כל הסימן עוסק, לפי הכותרת, ב"דין הראוי לירד לפני התיבה", ומה מקומה של הלכה זו? הוסיף שם הרמ"א ע"פ ספר כל בו (סי' ה): "מיהו הש"צ, אם לא היה לו טלית תחלה, יתעטף בציצית קודם שיתחיל ישתבח, כדי שיאמר הקדיש מיד אחר ישתבח, ולא יפסיק". דין זה נאמר לפני הסעיפים המתייחסים לתנאי הש"ץ (סעיפים ד-ה), ומשמע שאף עיטוף בטלית שייך לזה, ולא לסעיפים העוסקים בכבוד הציבור (נתמלא זקנו וכו' - סעיפים ו-ז).

ולפי כל הנ"ל לענ"ד יש להעיר על מש"כ בשער הציון (תקפא, ג), שציין מקור הדין של התעטפות בטלית לש"ץ באמירת הסליחות, והוסיף: "ולעיל בסימן י"ח פסק המגן אברהם דכל עובר לפני התיבה צריך להתעטף, והיינו מפני כבוד הצבור" (וכך פסק שם במשנ"ב סק"ו). נראה דלא דק, שהרי בלשונו של המג"א מוכח להדיא דזה אינו הטעם, שהמג"א סבר שמקור הדין שכל ש"ץ צריך להתעטף הוא מהגמ' בר"ה, משום שכך הוא סדר תפילה וזה חלק מהתנאים הנדרשים מש"ץ, ולא דין נפרד של כבוד הציבור. ואדרבה - הלבוש הוא שכתב לכל ש"ץ שראוי לו להתעטף מפני כבוד הציבור, אבל המג"א רוח אחרת עמו³ [ובפרט שיש נ"מ בין הטעמים כנ"ל].

² ובספר ארחות רבינו כתב בשם החזו"א (הובא במשנ"ב מהדורת 'דרשו', סי' גג סק"ג), שמי שיש לו מעיל עליון ארוך א"צ להתעטף בטלית, דמש"כ המג"א טלית לאו דווקא, אבל מי שיש לו חליפה קצרה צריך.

³ וראיתי גם לכמה אחרוני זמננו שכתבו בטעמו של המג"א "מפני כבוד הציבור", וכמ"ש השעה"צ. ולפלא שלא הרגישו דהא ליחא, כאמור.

ואני אמרתי בחפזי, דלפ"ז צ"ע במנהג בני עדות המזרח שאינם נוהגים להתעטף בטלית בסליחות, וכן הראוני בחזון עובדיה ימים נוראים (עמ' ו, הלכות סליחות סעיף ה), שכתב שבסליחות שאומרים באור היום טוב שהש"ץ יתעטף, ומשמע לא בלילה, ע"ש. וכ"כ בהערות איש מצליח על המ"ב (סי' תקפא סק"ו), שאין מנהג הספרדים להתעטף. וכ"כ מקרוב בסידור הסליחות של הגרש"מ עמאר שליט"א (מהדורת אלול ה'תשע"ה, הלכות חודש אלול, סעיף כ), שבסליחות שאומרים "אחר שכבר האיר היום" טוב שהחזן יתעטף בציצית מעין מה שאמרו חז"ל בגמרת ר"ה, וציין לכה"ח (תקפא, ל) וחזו"ע הנ"ל. וצ"ע מדוע ולמה להבדיל בין יום ובין לילה, דלכאורה אע"פ שבליילה אין מברכים, מ"מ מדוע לא יתעטפו.

ובאמת שמהרי"ל והלבוש הם שהביאו דברי הגמ' בר"ה להלכה, ואחריו נמשכו המג"א ושאר אחרונים שפסקו עפ"ז גם לתפילה. אבל החולקים יאמרו שהם דברי אגדה, וגם בחזו"ע הנ"ל כתב שבסליחות הנאמרות ביום "טוב" להתעטף, "מעין מה שאמרו חז"ל בראש השנה", והיינו שאינו דין גמור. אבל עדיין צ"ב מדוע בלילה אין להתעטף.

ומו"ר הרב גבריאל סרף נר"ו הראני מקור הדברים בברכי יוסף (סי' יח אות א) שכתב פנים לזה ע"פ נגלה וע"פ נסתר, שאין להתעטף בטלית בלילה. בתחילה הביא בשם שו"ת הרי"ד (סי' קיח) שנשאל בעניין זה והשיב, שאסור להתעטף בציצית ואפילו בלא ברכה משקיעת החמה ואילך, דהכי אמרינן שלהי פרק הקומץ (מנחות לו ע"ב) אמר רבי אלעזר כל המניח תפילין אחר שקיעת החמה עובר בעשה וכו', משום שלילה לא זמן תפילין, וה"נ לילה לאו זמן ציצית הוא, ואם יתעטף בלילה עובר בעשה עכ"ל (וצ"ע לגופם של דברים, ועי' בספר חקרי מנהגים לרב אליהו גוראריה, עמ' יא). והוסיף מרן החיד"א שע"פ הקבלה יש ליהרר בזה: "גם הרב המקובל הקדוש מהר"ר יוסף ן' ג'יקטיליא בתשובה, הביאה הרב בית דוד סי' ט', כתב שהוא איסור גמור וכו', וכן כתב מהרצ"ו זצ"ל בספר הכוונות (דף נב רע"ב) שרבינו האר"י זצ"ל היה נזהר בתכלית שלא להיות מעוטף מציצית ותפילין אחר שקיעת החמה, ותכף היה מסירה מעל ראשו בעת שקיעת החמה, והיה חושש מאד בדבר הזה, עכ"ל. וכן ראוי ליהרר". ע"כ. [וכ"כ מרן הגר"מ אליהו בהערותיו לקיצוש"ע של הרב גאנצפריד (סי' קכ סעיף ו, הערה ז)].

אמנם ביה"כ שנוהגין להתעטף בטלית כתב הברכ"י (תריט, א) בשם זקנו הרב חסד לאברהם שמתעטפים מבעוד יום ומברכים, וגם מי שנתאחר ולא התעטף עד

הלילה לא יפרוש מן הציבור, אלא שלא יברך. ועי' בכה"ח (סי' יח, יג-טו) שבליל יוה"כ יש עניין מיוחד ע"פ הסוד להתעטף בטלית דווקא. ואכן בתפילת ערבית של מוצאי יוה"כ יש שכתבו להסיר הטלית מעל ראשו [ולכאורה מזה משמע שהקפידא רק לעטוף ראשו, אבל גופו בלבד לית לן בה. אבל אפשר לומר שרק במוצאי יו"כ שכבר עטוף בטלית, לא הצריכוהו להסיר את כולה, אבל כשאינו עטוף כלל עדיף שלא יתעטף. ועכ"פ בלי עטיפת הראש צ"ע אם בכלל מועיל, דשמה מה שאמרו בר"ה הוא גם בעטיפת הראש (ומ"מ בכה"ח (יח, טו) משמע שצריך להסיר הטלית מעליו לגמרי בערבית של מוצאי יוה"כ, ובמ"ב (יט, ו) כתב להיפך) וצ"ע]. ואם כן זהו מקור המנהג שלא להתעטף בטלית בלילה, ולשיטה זו אדרבה, יש לזהר בזה (שלא להתעטף, ולכן עדיף שיעלה הש"ץ בזרועות מכוסות, או במקום שנוהגים לילך בשרוולים קצרים מוחלים הציבור). וצוי"מ וימ"ן. [וע"ע בעניין התעטפות בטלית בלילה ע"פ מנהג חב"ד בספר חקרי מנהגים שם.]

* * *

בעניין הנ"ל // תגובה מאת אחי יעקב-עמיחי סופר נר"ו

[האותיות שבין סוגריים עגולים מציינות לתשובתי שאחר מאמר זה. א.ס.]

ראיתי מש"כ מר אחי [וכו'] בענין עטיפת טלית לשליח ציבור הן בתפילה והן בסליחות, ובאתי אני כעני לדון על כמה נקודות בדבריו כדרכה של תורה, ואשיב על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון.

וזאת למודעי, שחלק נכבד מן ההערות הללו התגלגלו לפתחי ע"י האברך המצויין, שקדן ובר אוריין, הרב אופיר שירה שליט"א, ומיני ומיניה יתקלס עילאה.

וזה יצא ראשונה, במה שתמה על תמיהת המג"א, שהרי הלבוש עצמו כתב "והש"צ מתעטף בטלית מפני כבוד הציבור", וא"כ במה שונה דעתו מדעת הלבוש. ואני תמה לתמיהתו, שהרי מעיון בלשון הלבוש נראה שאין מקום לתמיהתו כלל, וז"ל הלבוש:

ומשכימין באשמורת ואומרים סליחות ותחנונים... ועושין כן עד יום כיפור. ומה שנוהגין לעמוד באשמורת קודם עלות השחר הוא לפי מה שאמרו במדרש... והרי הוא קרוב אלינו באותו הזמן. והשליח ציבור מתעטף בטלית משום כבוד ציבור ואינו מברך להתעטף בציצית דק"ל ספק ברכות להקל כדאיתא לעיל, אבל לא יאמר החזן הסליחות

בלא עטיפת הטלית משום שאומרים בתוך הסליחות הי"ג מידות, ואמרינן במדרש נתעטף הקב"ה כש"צ ולמד למשה הי"ג מידות, ש"מ שצריך עטיפה בשעת י"ג מידות.

המתבונן בדבריו רואה להדיא, שהעניין שבו עוסק הלבוש הוא אך ורק אמירת הסליחות, זמן אמירתם, אופן אמירתם וכו', ומעתה מובן בצורה שאינה משתמעת לשני פנים שכאשר כתב "והש"צ מתעטף בטלית מפני כבוד ציבור" כוונתו בעת הסליחות, דאם נאמר שכוונתו לתפילה גרידא - מה ענין זה לכאן? ולאחר שכתב שצריך להתעטף כתב שלא יברך מפני סב"ל, וכדי להוציא מדעת טועים שיאמרו שאם לא מברך עדיף שלא יתעטף כלל כתב ש"מ ודאי שצריך להתעטף, כמו שמצינו באגדה שבעת י"ג מידות מתעטף הש"צ, והרי כאן אומר י"ג מידות. (א) ותמכתי בזה יתדותי על דברי הלבוש במקום אחר (סימן נג סעיף יג), ששם מדבר בדיני שליח הציבור, וכך כתב:

וצריך שיהיה לבוש ומעוטף ולא יהיו בגדיו קרועין עד שזרועותיו וכתפיו מגולין, מפני כבוד הציבור.

הרי לעינינו, שבהלכות שליח ציבור לא כתב שצריך להיות מעוטף בטלית⁴, אלא לבוש מעוטף, היינו כפי שפירש בעצמו, שלא יהיו זרועותיו מגולין, אבל לא כתב שהש"צ צריך להתעטף בטלית בתפילה, וא"כ צא ולמד מכאן לדבריו אצלנו שבהם דיבר רק על הסליחות שיהיה הש"צ מעוטף בטלית. (ב)

ועל זה חלק המגן אברהם ואמר, שלדעתו לא רק בעת הסליחות החזן צריך להתעטף, אלא כל עובר לפני התיבה צריך להתעטף, ומדייק את זה מכך שכתוב במדרש "שנתעטף הקב"ה כש"צ", וכמו שהביא במאמרו בשם מחצה"ש.

ומעתה, אין הכרח כלל לבאר את מחלוקת הלבוש והמג"א כפי שביארם במאמר, שנחלקו האם טלית זה מתנאי הש"צ או מפני כבוד ציבור, כיון שמחלוקתם ברורה לעין כל - האם צריך עיתוף רק בסליחות או בכל התפילות, ובאמת גם למג"א ייתכן שזה מפני כבוד ציבור, שהרי מלשונו לא מדויק להיפך⁵.

⁴ הערת הרב אופיר שירה: לכאורה יד הדוחה נטויה, דהרי הלבוש מסודר ע"פ סדר השו"ע (יעוין בהקדמתו), וא"כ כשם שהשו"ע איירי רק מדין "פוחח" ה"נ הלבוש, ואין מזה ראייה לשום צד. (וראה גם בתשובתי לקמן אות ב'. א.ס.)

⁵ דהנה, גם מצד הסברה היה נ"ל קשה לומר שטלית היא חלק מתנאי הש"צ, דהרי הגמרא שמדברת בעניין פוחח (מגילה כד) ודאי שמדברת בענין זילותא דציבורא כאשר פוחח עולה ופורס על שמע,

וראייתו שהביא לכך שזו היתה סברת המג"א, מזה שהשו"ע כתב את ההלכה גבי עיטוף טלית לפני ישתבח בסימן העוסק בדיני הראוי לירד לפני התיבה, לענ"ד ניתן לדחותה בקל, שהרי השו"ע עוסק בסעיפים אלו בדין אמירת ישתבח ושאסור להפסיק בין פסוד"ז לישתבח בשום דבר ואף לא לעטיפת טלית⁶, ומעיר הרמ"א שכל זה ליחיד אבל לחזן יתעטף לפני ישתבח. ומכך שכתב הרמ"א את הדין הלזה כאן ולא לקמן בדיני כבוד הציבור אין ראייה כלל, דהכא מעניינה דקרא הוא, שהיה צ"ל שדין חזן שונה מדין היחיד, שהוא יכול להתעטף אף לפני ישתבח והוא יחכה עד לאחריו. (ד)

ואדרבה, לא מצינו בשום מקום שכתב הרמ"א שחלק מדיני הש"צ שיהיה מעוטף בטלית, ורק הלבוש הוא זה שחידש דין זה לדינא⁷, (ה) וכל מה שהרמ"א כתב כאן שהש"צ מתעטף מדובר בתפילת שחרית שבה כולם מעוטפים, ולכן בשונה מהיחיד שממתין עד לאחר ישתבח, הש"צ יעשה זאת לפני כדי שלא יפסיק בין ישתבח לקדיש, ותו לא מידי.

על פי הדברים הללו עולה, שנחלקו המג"א והלבוש האם ש"צ צריך להתעטף בטלית בכל התפילות או רק בסליחות.

ומה שכתב שלדעת המג"א אפשר לבאר שהעיטוף מראה הכנעה והתבטלות כלפי קוב"ה, לכאורה נמצא גט ושוכרו בצידו, שהרי מהאגדה הזו עצמה מוכח להיפך, ששם נתעטף הקב"ה ואמר למשה יעשו לפני כסדר הזה, ואם נאמר שהעיטוף מורה על הכנעה כיצד יעלה על הדעת לומר שכך עשה הקב"ה ח"ו שהארץ הדום רגליו, ודוחק לומר שעשה כן רק להורות למשה את המעשה אשר יעשה. (ג)

ועפ"ז ודאי שלא יקשה על שעה"צ ולא על שאר האחרונים שכתבו בטעם הלבוש מפני כבוד הציבור, שהרי כך נותנת הסברא כמ"ש, ואין כל הכרח לומר להיפך בדברי המג"א.

⁶ הוספת הרב אופיר שירה: והיינו, כיון שפתח השו"ע שש"ץ אומר ישתבח מעומד, וכתב הכלבו דלפני ישתבח יתעטף בציצית, חלק עליו מרן הב"י וס"ל שאין להפסיק בין פסוד"ז לישתבח (ולא מוכח כלל אם ש"ץ צריך טלית ומהי הסיבה).

⁷ ובאמת, לפלא יחשב לו, שהרי מקורו טהור מאגדה דר"ה שהראה הקב"ה למשה סדר תפילה, יחידוש הוא שלמד מאגדה הלכה, אע"פ שאף אחד לא קדם לו בהז.

והואיל ואתא לידן נימא בה מילתא. בענין העיטוף בסליחות הראיתי לאחי מה שכתב הגר"ע יוסף זצ"ל בספרו חזון עובדיה (ימים נוראים, עמוד 1) שרק האומר סליחות לאחר אשמורת הבוקר צריך להתעטף⁸, וצ"ע מה הטעם בדבריו.

הן אמת, מו"ר הרב סרף שליט"א רצה לבאר ע"פ תורת הסוד, שבלילה אין להתעטף בטלית, וזו הסיבה שבערבית של מוצאי יוה"כ נהגו העם להוריד את הטלית מהראש⁹, ולכן לא נהגו הספרדים להתעטף בלילה בעת אמירת הסליחות. (ו)

והוספתי בזה נופך משלי, דהנה אם נתבונן בדבר נראה שבעצם כל מטרת הש"צ בסליחות היא לא להוציא את הרבים ידי חובתם כבתפילה, אלא לסלסל בקולו ולכוון את הקהל שיתפללו יחד, וחוץ מן הקדיש שאומר בתחילה ובסוף אין צורך בו, שהרי י"ג מידות כולם אומרים יחד בכל מקרה. (ז)

ומעתה יש לדון, דממה נפשך - אם נאמר שבגלל אמירת הקדיש נצריך אותו להתעטף, א"כ כל מי שאומר קדיש יתום יתעטף ג"כ, ולא חזינן לרבנן קשישאי דעבדו הכי¹⁰, ואם הוא לא מתעטף גם החזן לא צריך להתעטף. ואם נפשך לומר שיש צורך בעיטוף מפני שאומר י"ג מידות, וכמו שהביא הלבוש מאגדה דר"ה, א"כ מדוע דוקא החזן, הרי כל הקהל אומרים י"ג מידות והחזן לא עדיף עליהם בדבר זה, וכמו שלא נהגו כלל להתעטף בעת אמירת הסליחות (כמנהג אחינו בני תימן) כך גם החזן לא צריך להתעטף.

אמנם, הנפק"מ בדבר תהיה בתפילת ערבית, שלדברי צריך החזן להתעטף אע"פ שהיא בלילה (לדעת המג"א), שהרי שם מוציא את הקהל ידי חובתו, ויש בזה מפני כבוד ציבור, אולם ע"פ הקבלה גם בערבית אין להתעטף שסו"ס היא בלילה¹¹.

⁸ וכ"כ בהגהות איש מצליח על המשנ"ב, סימן תקפ"א ס"ק ו, שלא נהגו הספרדים להתעטף בסליחות, ורק האשכנזים נהגו כך ע"פ הלבוש.

⁹ הערת הרב אופיר שירה: אמנם במשנ"ב (יח, ו) כתב דאין להסיר הטלית עד לאחר ערבית של מוצאי יו"כ.

¹⁰ אכן זו דעת הלאה חמודות, והו"ד במג"א שם ס"ק ג ובערוך השולחן סימן י"ח, שאף האומר קדיש יתום צריך להתעטף, אבל בזה לא מצינו כלל שהקפידו בזה.

¹¹ ואעיר בזה, שבלייל שבת גם הנוהגים ע"פ הקבלה נהגו שהחזן יתעטף. וזה לא קשה, כיון שבלייל שבת יש בחינת יום, ולילה כיום יאיר, וזו הסיבה שמותר לקרוא מקרא בליל שבת שלא כבשאר ימות השבוע. (ח)

תשובה לתגובה

א"ה: מתחילה חשבתי להשיב בשולי התגובה מתחת לחוט הסיקרא. משנתארכו הדברים, והיות וגם אחי המגיב נר"ו הוסיף הערות בשולי העמוד, ונוספו להן הערות הרב אופיר שירה שליט"א, הנני להשיב בנפרד מה שנלע"ד, לפי סדר תגובתו, והקורא הנבון יבחר ויקרב אשר ייטב בעיניו:

* * *

א. דעת הלבוש: מ"ש דמדברי הלבוש מוכח דאיירי רק בסליחות, כמובן ראיתי לשונו של הלבוש בפנים, וגם ציטטתי השייך לעניין במאמר, אלא שאני דייקתי ממש"כ "והשליח ציבור מתעטף בטלית משום כבוד ציבור", ואח"כ דן בעניין הברכה, ושוב כתב "אבל לא יאמר" וכו', והרי פשוט הוא שעניין כבוד ציבור לא שייך רק בסליחות אלא גם בכל תפילה ובכל ש"ץ, רק הלבוש מוסיף שבסליחות יש דין מיוחד בגלל הגמ' בר"ה. [לכן תמהתי דא"כ במה חולק המג"א, וע"ז כתבתי שסבר שהמקור לכל ש"ץ הוא מאותה גמרא, דלא כהלבוש שחילק בין סליחות לתפילה לעניין מקור הדין].

ואילו לפי דברי הה"כ מר אחי הי"ו שדווקא בסליחות סובר הלבוש שצריך להתעטף, ולא בתפילה, תמוה בתרתי: ראשית, מדוע לכתוב פעמיים אותו דין. ועוד והוא העיקר, זיל בתר טעמא, וכבוד ציבור שייך בכל מקום כנ"ל. לכן לענ"ד נראה שגם הלבוש מודה שהש"ץ מתעטף בכל מקום, אלא שהמג"א מעיר שהמקור לכך בכל ש"ץ הוא מאגדת ר"ה, ולא רק לסליחות.

על כן על משמרתי אנכי נצב, שהמחלוקת ביניהם היא כמ"ש לעיל, ולמג"א אין זה עניין לכבוד הציבור, וא"כ ההערה על הרב שער הציון במקומה עומדת. [ונ"ל שהשעה"צ שכתב שטעמו של המג"א "מפני כבוד הציבור" יצא לו זה מפני חיבר סיפא לרישא בדברי המג"א, שהמג"א בסוף דבריו הביא בשם לחם חמודות ש"אף האומר קדיש יתום יתעטף, מפני כבוד ציבור", ועל כן סבר השעה"צ שזהו גם טעמו של המג"א שכל ש"ץ צריך להתעטף].

ב. מה שהוכיח מדברי הלבוש בסי' נג, אדרבה, אפ"ל שיש כאן שני דינים: א. שיהיה מעוטף. ב. לא יהיו בגדיו קרועין (וזה כהמשך למש"כ "שיהיה לבוש"). ולעולם כוונתו שיתעטף בטלית, וכאמור לעיל, שאם הטעם הוא כבוד ציבור - מאי שנא סליחות מתפילה? (ובפרט לפי דברי הה"כ עצמו בסוף דבריו, שבסליחות אין שום

צורך בש"ץ (ואתייחס לזה להלן) - האם ייתכן שבסליחות יש לו להתעטף משום כבוד ציבור ובתפילה לא? אתמהה).

ג. בהערה 2 תמה: "ואם נאמר שהעיטוף מורה על הכנעה כיצד יעלה על הדעת לומר שכך עשה הקב"ה ח"ו שהארץ הדום רגליו, ודוחק לומר שעשה כן רק להורות למשה את המעשה אשר יעשה". עכ"ל. הנה לענ"ד הפשט בגמ' הוא כמ"ש, שהעיטוף מורה על הכנעה, ואכן כך הורה למשה לעשות, ואין בזה שום דוחק, דאל"כ נוכל להוסיף ולשאול: כי תעלה על דעתך שהקב"ה מתפלל? למי הוא מתפלל? אלא, הרי נאמר שם בגמ' להדיא ש"הראה לו סדר תפילה", וא"כ בתוך זה גם הראה לו איך צריך ש"ץ להתנהג, בעטיפת טלית. וזה ברור (וראה עוד להלן מדברי הגרי"ד סולובייצ'ק).

ד. מה שדחה הראיה מסדר ההלכות בשו"ע: גם אני לא כתבתי אלא בדרך אפשר, ואיני מתעקש, שלא על זה יקום או יפול דבר.

ה. מ"ש ש"רק הלבוש הוא זה שחידש דין זה לדינא", וחזר על כך בהערה 2 "שאף אחד לא קדם לו בזה", הנחה זו בטעות יסודה. הלבוש אינו הראשון שלמד דין התעטפות בסליחות מהגמ' ברה"ה, וכבר קדם לו מאתיים שנה אחד מרבתינו הראשונים, מהרא"ק (רבי אברהם קלוזנר מח"ס המנהגים, רבו של ר"י מטירנא, נפטר ה'קס"ח), כמובא משמו במנהגי מהרי"ל (הלכות ימים הנוראים אות ד): "כשמשימין לסליחות בתחילה מתעטף ש"צ בציצית, אף על פי שאין זמן ציצית, כדאי' התם הקדוש ברוך הוא נתעטף בציצית כש"צ והרגיל למרעה"ה י"ג מדות" (ולדעתו גם יש לברך עליה, אע"פ שמתעטף בלילה, ומהר"ם חולק, ע"ש).

ועתה מצאתי שלל רב בתשובות הגאונים (מוסאפיה, סימן קיז) לרבינו חננאל: "מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור וכו' כך פירוש כי צוה הקדוש ברוך הוא למלאך להתעטף כשליח צבור במראית העין והענין שאמרו מלמד שהראהו הקדוש ברוך הוא למשה קשר של תפילין וכל זה במראית העין כדמיון שליח צבור העובר לפני התיבה כדי ללמדו למשה רבינו. ואידך פירוש וכו', נברא מדברו של הקדוש ברוך הוא מלאך מעוטף כשליח צבור כדי ללמדו במראית העין סדרי סליחה". וכן הובא בקיצור בפירוש הר"ח לר"ה שם, וכן עי' בחי' הריטב"א שם.

ולגופם של דברים, מה שלמדו הלכה מאגדה, אכן לכאורה צ"ע, שהרי אמרו בירושלמי (פאה פ"ב ה"ד) שאין למדין להלכה מן האגדה (ועי' בספר האגודה ריש מסכת הוריות). אבל נראה ליישב בפשטות, שלא פסקו את האגדה למעשה, אלא רק למדו אגב אורחא, שרואים שכך דרכו של שליח ציבור להתעטף בטלית (וזה ניחא לפי הבנתנו בדעת המג"א). וכן משמע להדיא מתשובת הגאונים הנ"ל. ודו"ק.

וגם כבר מצאנו מקומות שנראים כאגדה, אבל למדו משם הלכה למעשה. עה"פ "כפלה הרמון רקתך" דרשו בגמ' (סנהדרין לו ע"א) "אפילו ריקנין שבך מלאין מצוות כרימון", והנה בגמ' שבת (קה ע"ב) אמרו, שהעומד בשעת יציאת נשמה של אדם מישראל חייב לקרוע, כרואה ספר תורה שנשרף, ופירש"י "שאיך לך ריק בישראל שאין בו תורה ומצוות", ופשט שמקורו מגמרת סנהדרין הנ"ל. ודין זה נפסק להלכה (יו"ד שמ, ה). כ"כ הרה"ק רבי יעקב מהוסיאטין בס' אהלי יעקב (ח"א, ככד; ראיתי בספר 'דף על הדף', סנהדרין שם).

ו. בעניין עיטוף בטלית בלילה - ראה לעיל בגוף המאמר.

ז. רצה לחדש "שבעצם כל מטרת הש"צ בסליחות היא לא להוציא את הרבים ידי חובתם כבתפילה, אלא לסלסל בקולו ולכוון את הקהל שיתפללו יחד, וחוצץ מן הקדיש שאומר בתחילה ובסוף אין צורך בו". במחכ"ת לאחר העיון הא ליתא, שהרי כל המקור לאמירת הסליחות הוא בגמ' בר"ה שם, ומזה גופא משמע שלסליחות יש מעמד של "סדר תפילה" כלשון הגמ', ולכן ודאי צריך שליח ציבור. גם הגרי"ד סולובייצ'יק זצ"ל (הררי קדם, סי' א) הפליג לומר מכאן כי כל ש"ץ של סליחות הוא כביכול 'ממלא מקום' של הקב"ה. ע"ש. ועפ"ז ביאר מש"כ הרמ"א (ר"ס תקפא): "וידקדקו לחזור אחרי ש"ץ היותר הגון והיותר גדול בתורה ומעשים שאפשר למצוא שיתפלל סליחות וימים נוראים", ואם נאמר שבכלל אין צורך בו - מדוע צריך לדקדק לחזור אחר ש"ץ היותר הגון? וגם ביאר בזה הגרי"ד את המנהג להתעטף בטלית בסליחות ובליל יום הכפורים, ע"ש. מעתה מ"ש דממה נפשך וכו' נפל פיתא בבירא ואם אין יסוד אין בנין.

ח. בהערה 5, מ"ש לגבי עיטוף בליל שבת ע"פ הקבלה: אין זה כה פשוט, ובספר חקרי מנהגים הנ"ל (עמ' כב-כח) דן בזה באורך והביא מקורות לכאן ולכאן. וכבר הארכתי יתר על המדה. וצויי"מ וימ"ן.

מילואים

שוב דיברתי בעניין זה עם אחי נר"ו, ובתוך הדברים נזכרתי, שבדפוס ספר הלבוש שלפנינו (מהדו' מכון 'זכרון אהרן', תשס"ד) המילים "משום כבוד ציבור" מופיעים בין סוגריים מרובעים, ואולי לא היו בדפוסים קודמים והוחזרו ע"פ כת"י או הגהות המחבר (עי"ש בהקדמת המהדירים). ואכן בדקתי במחשב בדפו"ר של הלבוש (לובלין ה'ש"נ) ובכל הדפוסים שאחריו, והמלים הללו אינן מופיעות שם. ומעתה אפשר שלא היו לפני המג"א, ועל כן כתב מה שכתב. ואנו אין לנו אלא מה שעינינו רואות, וקמיה קוב"ה גליא.